

ΡΟΥΠΙΣ Γ. [Γιώργος Ρουπής], « Το “Diatopo” του Xenaki », *Thessaloniki*, 18 octobre 1978, p. 2.

Το μεγαλύτερο οπτικοακουστικό θέαμα συγκλονίζει τους επισκέπτες του Κέντρου Πομπιντού

Από τα μέσα του Ιουλίου άνοιξε και λειτουργεί με μεγάλη επιτυχία, για το παρισινό κοινό, μετά από ένα χρόνο καθυστέρηση και μια σειρά μετατροπών, το περίφημο οπτικοακουστικό θέαμα του Γιάννη Ξενάκη, το «Διάτοπο».

Όσι έχουν επισκεφθεί το Παρίσι τον τελευταίο καιρό, θα θυμούνται την τεράστια κόκκινη τέντα έξω από το Κέντρο Τέχνης Πομπιντού. Ένα αρχιτεκτόνημα με φουτουριστικές τάσεις. Η δομή του είναι μιας σφαίρας με ορισμένες προεκτάσεις προς το έξω χώρο σε μερικά της σημεία. Μέσα σ' αυτήν την τέντα, λοιπόν, λειτουργεί το «Διάτοπο». Θέαμα πρωτοποριακό και σταθμός στην εξέλιξη της μουσικής και της τέχνης γενικότερα.

Το παρισινό κοινό το εκτίμησε υπέρ το δέον με την αθρόα συμμετοχή του και ο γαλλικός Τύπος ομόφωνα το εξύμνησε για τον μεγαλόπνοο και αριστοτεχνικά δοσμένο προβληματισμό του. Θέαμα που θα ήθελε, με το φως και τη μουσική, σε μια τέλεια και παράλληλη συνεργασία, να παρασύρει τις αισθήσεις και τη σκέψη μας σε μια πρωτότυπη και παράξενη αισθητική τέρψη, με στόχο τον προβληματισμό μας πάνω στα βασικά κοσμικά φαινόμενα, και στο δέος που γεννά η συνηθητοποίηση του ανθρώπινου μυαλού μπροστά στην απεραντοσύνη του σύμπαντος και στη γνώση της κοσμικής μοναξιάς του.

Ένωσα εντελώς παράξενα όταν για πρώτη φορά βρέθηκα στο εσωτερικό αυτής της τέντας. Ξάπλωσα στο γυάλινο δάπεδο, όπως όλος ο κόσμος, γιατί τα διαδραματιζόμενα συμβαίνουν ακριβώς από πάνω, στον ουρανό της τέντας, και από κάτω δηλαδή, γιατί το δάπεδο είναι διαφανές. Ξαπλώνοντας, έχεις αυτομάτως από επάνω σου, σ' όλη την επιφάνεια της τέντας, έναν ουρανό από 4000 μικροφλάς και 400 καθρέφτες για ακτίνες «λέιζερ». Σε λίγο ήρθε και ο Γιάννης Ξενάκης· έδωσε τις τελευταίες παραγγελίες του στους τεχνικούς και κάθισε στο κέντρο της τέντας, χειριζόμενος κάτι ηλεκτρονικά μικροσκοπικά εργαλεία. Κάθε τόσο κοιτούσε πάνω στον ουρανό της τέντας και μετά τα εργαλεία του. Έμοιαζε, θαρρείς, με μαέστρο που δίνει παραγγελία για κούρδισμα των οργάνων της ορχήστρας πριν από την εκτέλεση. Μόνο που εδώ εκτελεστές ήταν τα φώτα, ο ηλεκτρονικός υπολογιστής και τα μεγάφωνα.

Σε μια στιγμή τα φώτα σβήσαν και το θαύμα άρχισε. Ταξιδέψαμε για 45 περίπου λεπτά (τόσο διαρκεί) μέσα στο σύμπαν, είδαμε και ακούσαμε μια «σούπερ νόβα» να εκρηγνύεται, παρασυρθήκαμε στο μυστικό απόηχο του «μπιγκ μπαγκ» (η στιγμή της γέννησης του σύμπαντος). Και καθώς τα φλας και τα «λέιζερ» αναβόσβηναν,

ακολουθώντας παράλληλα τη μουσική που μεταδιδόταν από 18 μεγάφωνα σπαρμένα στο χώρο της τέντας, ένιωθες όλες τις αισθήσεις σου να παρασύρονται από τη δίνη και την ένταση του θεάματος, ώσπου γινόσουν ένα με το χώρο που σε περιείχε, ένα με το φως που σε περιέλουζε απ' όλα τα σημεία, ένα με τον ήχο που σε χτυπούσε απ' όλα τα μέρη, απομένοντας έτσι ένα καθαρό μυαλό, μια ξεκάθαρη απόγυμνωμένη σκέψη, να αιωρείται και να εκστασιάζεται από το δέος μέσα στο ξενακικό σύμπαν... άρχισαν να συνέρχονται. Πραγματικά μοναδική και μεγαλειώδης αισθητική εμπειρία για μένα και για όλους όσοι είχαν την τύχη να το δουν.

Στην Ελλάδα, μια εμπειρία του... ους είχε το ελληνικό κοινό με το «Πολύτοπο» των Μυκηνών, μόνο που ήταν σ' άλλη κλίμακα και με διαφορετικό προβληματισμό και στόχους. Τον Ξενάκη τον είδαμε ένα πρωί στο στούντιό του, κοντά στην Πλάς Πιγκάλ, όπου και είχαμε μια εκτεταμένη συζήτηση πάνω στο «Διάτοπο», τη μουσική και την τέχνη γενικότερα.

Η συνέντευξη με τον συνθέτη

ΕΡ.: Εδώ και καιρό λειτουργεί στο Παρίσι το τελευταίο σας έργο το «Διάτοπο» (θέαμα οπτικοακουστικό) όπως το ονομάζει ο τύπος. Θα θέλαμε να μας εξηγήσετε τι ακριβώς είναι το «Διάτοπο» και τι αντιπροσωπεύει στο σύνολο της δουλειάς σας;

ΑΠΑΝΤΗΣΗ: Διάτοπο..., γιατί το Διάτοπο προέρχεται από το Πολύτοπο. Πολύτοπο είναι πολλοί τόποι. Τι τόποι δηλαδή; τόποι θεάματος, τόπος...υ, μουσικής, σ' άλλο επίπεδο, όχι των αισθήσεων, τόπος δηλαδή της σκέψης κυρίως χρήσεως των μαθηματικών ή φυσικής και κυρίως τόπος της τέχνης, της καλλιτεχνίας. Τώρα αυτό το Διάτοπο..., το Πολύτοπο είχα χρησιμοποιήσει δύο φορές, μια στο Μόντρεαλ στο γαλλικό περίπτερο, που είχα κάνει ένα θέαμα με μουσική το '67, το είχα χρησιμοποιήσει επίσης στο Κλυνύ, στις ρωμαϊκές θερμές, στο Καρτιέ Λατέν. Και επειδή εδώ ήθελαν να είναι κάπως ξεχωριστό, μη θέλοντας όμως να ξε...ω απ' αυτή τη λέξη που είχε κα...ως πολιτογραφηθεί, πρότεινα να λέ...Διάτοπο, το οποίο και δέχτηκαν. Έτσι λέγεται Διάτοπο. Διάτοπο είναι δηλαδή κάτι ανάμεσα στους τόπους. Με τη διαφορά ότι εδώ προστέθηκε και η αρχιτεκτονική την οποία σχεδίασα. Είναι κινητό λυόμενο δηλαδή. Επρόκειτο να πάει στη Γερμανία φέτος και μετά σ' άλλα μέρη της Ευρώπης, αλλά επειδή άργησα πολύ αναβάλλεται για του χρόνου.

ΕΡ.: Στην Ελλάδα πρόκειται να έρθει; Είχατε καμμία πρόταση;

ΑΠ.: Αν οι αρχές ενδιαφερθούν γιατί όχι, ποτέ δεν ξέρω, πρέπει οι αρχές να 'ρθούν σ' επαφή με το Μπωμπόρ και να κανονίσουν το ...μα.

ΕΡ.: Μέσα στο χώρο της τέχνης, το Διάτοπο τι αντιπροσωπεύει; Αντιπροσωπεύει την εξέλιξη της μουσικής σε μορφές πιο συνθετικές, πιο ολοκληρωμένες; Δηλαδή όταν ο Μωρίος Φλωρί (μουσικοκριτικός) έλεγε ότι είναι μια μουσική «La noire» μουσική ορατή, μουσική για να βλέπεται, εννοούσε αυτό ακριβώς; Με άλλα λόγια σε τι ακριβώς διακρίνεται αυτή η ορατή μουσική από άλλες παλιές και καινούργιες μορφές συνεργασίας μουσικής και θεάματος οπτικού;

ΑΠ.: Κατ' αρχήν νομίζω ότι αυτό που κάνω εγώ διακρίνεται από τα άλλα στο ότι τα μέσα που χρησιμοποιώ, είναι ανεξάρτητα απ' το ανθρώπινο σώμα. Διότι είναι φωτεινά φαινόμενα τα οποία επεξεργάστηκα όπως επεξεργάστηκα και τη μουσική, ήχους... Μ' αυτή την έννοια μπορεί να πει κανείς ότι είναι μια κάπως αφηρημένη τέχνη. Όπως και η μουσική δηλαδή που αφορά όμως τα ορατά.

ΕΡ.: Δηλαδή δεν έχει καθόλου χαρακτήρα περιγραφικό το φως του μουσικού συμβάντος, της μουσικής μορφής;

ΑΠ.: Καθόλου, όχι.

ΕΡ.: Είναι δηλαδή ανεξάρτητη η μουσική απ' το φωτεινό φαινόμενο;

ΑΠ.: Είναι ανεξάρτητη γιατί είναι δύο γλώσσες, ή δύο μέσα τα οποία είναι παράλληλα. Είναι δύο αισθήσεις οι οποίες δεν είναι ίδιες, είναι δια- ... Καλλιέργειας και όχι «Κουλούρας», μου είχε ζητήσει να κάνω ένα μουσικό θέατρο. Κι εγώ του είπα ότι κατ' αρχήν το μουσικό δράμα δεν μ' ενδιέφερε και ότι εγώ θα προτιμούσα να κάνω κάτι το αφηρημένο μουσικό οπτικά, στα χνάρια εκείνου που είχα κάνει στο Μόντρεαλ, αλλά πιο πλούσιο και πιο συστηματικό που έγινε το Πολύτοπο του Κλινύ το '72. Προηγουμένως είχα κάνει βέβαια την Περσέπολη. Πάλι θέαμα και νομίζω πρώτη φορά θέαμα με κατάληψη του λόφου που δεσπόζει τα ερείπια της Περσέπολης.

ΕΡ.: Εκεί είχατε χρησιμοποιήσει και μικτές τεχνικές, παιδιά που κάνουν λαμπαδηφορία, φωτιές που άναβαν εντελώς τυχαία.

ΑΠ.: Όχι εντελώς τυχαία.

ΕΡ.: Ήταν ένα είδος «χάππενινγκ» δηλαδή.

ΑΠ.: Όχι δεν ήταν χάππενινγκ καθόλου, ήταν οργανωμένο με σημεία φωτεινά, με προβολείς πάνω στα χνάρια της μουσικής, δηλαδή σαν μουσική οπτική, μουσική που βλέπεται, που φαίνεται όπως είπαμε και πιο πριν, χάππενινγκ καθόλου... Χάππενινγκ είναι κάτι διαφορετικό.

ΠΟΛΥΠΛΟΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ

Τώρα για να οργανωθούν όλα αυτά τα πράγματα, να συσχετισθούν και να πάνε μπροστά δεν μπορούν να γίνουν παίζοντας πάνω σ' ένα όργανο έστω κι' αν είναι πολύπλοκο, όπως είναι τα θεατρικά συστήματα φωτισμού, έστω κι' αν είναι προγραμματισμένα.

Επειδή είναι πολύ ελεύθερο και πολύπλοκο, μόνο με τους ηλεκτρονικούς υπολογιστές μπορούσε να γίνει αυτή η οργάνωση αυτό έκανα και στο Κλυνύ. Ενώ πριν στο Μόντρεαλ το είχα κάνει με το χέρι. Αλλά του Μόντρεαλ ήταν πολύ δύσκολο, διότι έπρεπε να γίνει μια κινηματογραφική ταινία η οποία να προβάλλεται, και η προβολή αυτή έκανε ώστε ν' ανάβουν ή να σβήνουν τα σημεία μέσα στο χώρο. Ενώ με τη μαγνητοταινία που παράγει ένας ηλεκτρονικός υπολογιστής κατάλληλα προγραμματισμένος και πολύ πιο εύκολο και σύνθετο είναι και μπορεί ν' αλλάξει κανείς πράγματα πάνω στην ταινία αμέσως. Αυτό είχα κάνει στο Κλυνύ και 'δω επίσης είναι το ίδιο τεχνικό σύστημα.

ΕΡ.: Συνοψίζοντας το Διάτοπο από το Πολύτοπο του Κλυνύ, σε τι ακριβώς διαφέρει, στο ότι ο χώρος έχει σχεδιαστεί από εσάς και ως εκ τούτου κρίνεται πιο κατάλληλος;

ΑΠ.: Ο χώρος μου είναι μια συμβολή δική μου και μια πρόταση να δοθεί ένας χώρος που να είναι κατάλληλος για τέτοιες εκδηλώσεις φωτεινές και ηχητικές από αρχιτεκτονική σκοπιά. Γιατί γενικά η αρχιτεκτονική η σύγχρονη και η παλαιότερη, δεν έχει εξελιχθεί σ' αυτόν τον τομέα. Συνήθως είναι το αρχαίο θέατρο, δηλαδή μια σκηνή, ένας τόπος όπου γίνεται η δράση κι' οι θεατές που ανήκουν σ' έναν άλλο τόπο, είτε κάθονται κυκλικά ή ημικυκλικά ή γύρω-γύρω. Ενώ εδώ ήθελα να είναι ο θεατής μέσα στο χώρο, και να περιβάλλεται, να περιλούεται απ' τον ήχο και από το φως, γι' αυτό και το δάπεδο είναι σχεδόν διαφανές. Είναι από γυαλί και συμβαίνουν πράγματα φωτεινά κι' από κάτω. Και το σχήμα επίσης είναι τέτοιο ώστε η σωματική επαφή να προσφέρει κάτι παραπάνω απ' ότι το θέαμα και το κατ' ευθείαν ακρόαμα. Γιατί νομίζω ότι η αρχιτεκτονική διαμόρφωση του χώρου έχει μια επίδραση πολύ επιδερμική στις αισθήσεις, στον άνθρωπο γενικά και στην αντίληψη.

ΕΡ.: Δηλαδή θέλετε να υπάρχει μια πλήρης βιολογική πια συμμετοχή του ανθρώπου όχι μόνο διανοητική, δηλαδή να παρασύρει η μουσική σε συνεργασία με το φως και το χώρο, το μεγαλύτερο μλερος των αισθήσεων για να υπά'ρξει μια ταύτιση διαλεκτική του ανθρώπου με το αισθητικό συμβάν.

ΑΠ.: Και των αισθήσεων αλλά και των ιδεών επίσης που βρίσκονται πίσω από τις κινήσεις, πίσω από τα φαινόμενα, τα ηχητικά και τα εποπτικά....

ΕΡ.: ...απευθύνεται στον εγκέφαλο. Εσείς δηλαδή τώρα προσπαθείτε να επιτύχετε έναν καινούργιο τρόπο επαφής της μουσικής με τον άνθρωπο.

ΑΠ.: Να σας πω. Αυτά που λέει ο Στοκχάουζεν εν μέρει είναι σωστά, εν μέρει όμως..., διότι είναι σαν να χωρίζεις τον άνθρωπο σε δυό κομμάτια έναν άνθρωπο με αίσθηση (είναι κάπως πλατωνική αυτή η ιδέα), έναν άνθρωπο συρόμενο πάνω στη γη, και έναν

άλλο ο οποίος είναι πιο διανοητικός κι επομένως πιο τέλειος. Η καλή μουσική βρίσκεται σ' ανώτερες σφαίρες κι επομένως αυτό το διαχωρισμό πρέπει να τον παραδεχτεί κανείς. Εγώ δεν μπορώ να παραδεχτώ αυτό παρόλο που δεν είμαι αντιπλατωνικός. Αλλά νομίζω ότι τα δύο αυτά κομμάτια του ανθρώπου δεν είναι κομμάτια αλλά όψεις διαφορετικές ενός όντος το οποίο είναι ολοκληρωμένο και οι αισθήσεις είναι όργανα της φύσης όπως και η σκέψη δηλαδή, τα οποία έχει παράγει η βιολογική εξέλιξη και είναι τόσο λεπτά και πολύπλοκα συνδεδεμένα μεταξύ τους που δεν μπορούμε να τα χωρίσουμε.

Για το Διάτοπο

Τώρα, σ' ότι αφορά το Διάτοπο όπως είπα και στην αρχή υπάρχουν διάφορα επίπεδα: το επίπεδο το άμεσο, είναι αυτό που βλέπει κανείς και αυτό που ακούει. Πίσω απ' αυτά υπάρχει ολόκληρος ο προβληματισμός του ανθρώπου, χωρίς όμως ν' ακολουθεί μια συγκεκριμένη ερμηνεία ή σχόλια, αλλά είναι αυτά καθ' αυτά οι γενικές ιδέες οι προβληματισμοί του ανθρώπου γύρω από την εξέλιξη, τη ζωή και τον θάνατο, τα σχήματα τα οποία είναι και μέσα και έξω από τον εαυτό του, στη φύση στην αστροφυσική στο σύμπαν.

Και γι' αυτό στο πρόγραμμα που δημοσιεύεται για το κοινό έχω, εκτός παο ορισμένες εξηγήσεις, και πέντε αποσπάσματα από κείμενα. Το πρώτο είναι ο μύθος του, Ηρώς, που τελειώνει το δέκατο βιβλίο της Πολιτείας του Πλάτωνα.

Η Πολιτεία του Πλάτωνα αυτό το παράδοξο έχει. Ότι ενώ είναι μια συζήτηση για την ολοκλήρωση του ανθρώπου σαν άτομο μέσα στην κοινωνία και μέσα στη φύση σε ορθολογιστικές και λογικές βάσεις, τελειώνει μ' αυτόν το μύθο ο οποίος είναι εντελώς έξω από την πολιτεία. Γενικά είναι ένας πάρα πολύ ωραίος μύθος, που λέει για τον Ηρώα ο οποίος ενώ σκοτώνεται σε μια μάχη. Και ενώ προκειται να κάψουν το πτώμα του, ξαφνικά στη φωτιά ανοίγει τα μάτια του και λέει: «ξαναζωντάνεψα και ήρθα να σας πω τι είδα στον Άδη». Κι αρχίζει να διηγείται.

- Το δεύτερο κείμενο είναι ένα απόσπασμα από τα ερμητικά κείμενα, δηλαδή του Ερμή του τρισεγίστου, που ήταν μια θρησκεία μεγάλη και σπουδαία, που κράτησε 3-4 αιώνες πολύ λαϊκή, πριν και ταυτόχρονα με το χριστιανισμό και με τις άλλες θρησκείες. Είχε μεγάλη συγκριτική σοφία, χωρίς πολλές δοξασίες οι οποίες δεν έχουν ένα ειρμό πάντοτε. Είναι από το πρώτο βιβλίο του Πινδάρου. Έτσι λέγεται.
- Το άλλο κείμενο είναι του Πασκάλ, στοχασμοί του Πασκάλ για τον άνθρωπο που βρίσκεται αντιμέτωπος με το απείρως μεγάλο και το απείρως μικρό, απειροελάχιστο, που βρίσκεται κάπως αιωρούμενος ανάμεσα στα δύο αυτά άκρα, είναι ένα πράγματι ωραίο ποιητικό κείμενο του Πασκάλ.

- Επίσης έχω ένα τέταρτο κείμενο του Ζαν-Πωλ Ρίχτερ, του Γερμανού συγγραφέα της ρομαντικής εποχής, τέλη 18^{ου} αρχές 19^{ου} αιώνα, όπου κάνει ένα όνειρο και που ξαφνικά βρίσκεται μόνος του αιωρούμενος στο σύμπαν και ρωτάει αν υπάρχει Θεός και ο Θεός απαντάει «δεν υπάρχει Θεός». Είναι μια οπτασία πάρα πολύ ωραία και σημαντική και δείχνει πάλι αυτή την κρίση τη μεγάλη του ανθρώπου μπροστά στο σύμπαν και στον εαυτό του, στις δυνάμεις του τις ίδιες. Και τελειώνω μ' ένα απόσπασμα μελέτης για το πώς γίνονται οι μεγάλες εκρήξεις των «σούπερ νόβα», το οποίο είναι πάλι με σημερινά μέσα μια διείσδυση στο σύμπαν και στη φύση. Τώρα η μουσική είναι γραμμένη πάνω σε 7 κανάλια μαγνητοταινίας την οποία κατασκεύασα στο ραδιοφωνικό σταθμό της Κολωνίας ο ίδιος από ήχους είτε οργάνων είτε συντεθημένους από υπολογιστικές μηχανές με καινούργιες μεθόδους δικές μου, μαθηματικές.

ΕΡ.: Δηλαδή είναι καθαρά ηλεκτροακουστική ή είναι μουσική παραγόμενη από ορχήστρα και στη συνέχεια επεξεργασμένη ηλεκτροακουστικά.

ΑΠ.: Είναι ανακατεμένη αλλά κυρίως βασίζεται σε μουσική που έφτιαξα εγώ ο ίδιος και όχι από ορχήστρα, δηλαδή από όργανα. Υπάρχουν δηλαδή και ήχοι από όργανα όπως ένα τύμπανο ιαπωνικό, το σουτζούμι, και επίσης ήχοι που έφτιαξα εγώ ο ίδιος με τα χέρια μου και όπως είπα με μαθηματικά συστήματα που έχω επεξεργαστεί τα τελευταία χρόνια, και τα έχω κάνει στο κέντρο μαθηματικών και αυτόματης μουσικής που έχω ιδρύσει εδώ στη Γαλλία. Βρίσκεται στο κέντρο τηλεπικοινωνιακών ερευνών όπου υπάρχει και ένας πολύ μεγάλος ηλεκτρονικός υπολογιστής όπου υπολογίστηκε και αυτό το θέμα.

ΕΡ.: Είχα διαβάσει ότι για το Διάτοπο του Κλυνύ, λόγω του ενδιαφέροντος και της πολυπλοκότητας του θεάματος, είχαν συναργαστεί διάφορα πανεπιστήμια απ' όλον τον κόσμο, συμβαίνει το ίδιο κι' εδώ;

ΑΠ.: Όχι είναι καθ' αυτό γαλλική και η οικονομική και η τεχνική πλευρά...

ΕΡ.: ... και μισό χρόνο, αν δεν κάνω λάθος.

ΑΠ.: Ένα χρόνο, αλλά είχε μεγάλες καθυστερήσεις στην παραλαβή του τεχνικού υλικού. Διότι είναι ένα πρότυπο και πρωτότυπο, και δεν υπάρχει η εμπειρία και η οργανωτική άρθρωση που θα χρειαζόταν.

Πυρετώδεις αναζητήσεις

ΕΡ.: Μαθαίνουμε ότι σ' όλους τους χώρους της τέχνης υπάρχει μια πυρετώδης αναζήτηση καινούργιων εκφραστικών μέσων, αλλά κυρίως εκμετάλλευση της τεχνολογίας για την εξάντληση ή τον εμπλουτισμό των εκφραστικών δυνατοτήτων του κάθε μέσου, στον κάθε τομέα. Π.χ. στην Αμερική με λεξερ κάνουν ήδη σκηνογραφικές ολογραφίες, ο Τάκης με το μαγνητισμό και διάφορα ηλεκτρονικά μέσα κατασκευάζει ηχογόνα ή παλόμενα γλυπτά, εσείς προσπαθείτε με την ηλεκτρονική να κάνετε ορατή μουσική. Πιστεύετε ότι αυτό θα πρέπει να είναι το μέλλον της μουσικής της τέχνης, δηλαδή το πέρασμα σε πιο συνθετικές και ολοκληρωμένες μορφές του κάθε είδους με τη βοήθεια της τεχνολογίας;

ΑΠ.: Εγώ θα έλεγα ότι αυτό είναι μια τάση, η οποία δεν θα αντικαταστήσει την τέχνη, αλλά θα συμπληρώσει κάτι που στην αρχαιότητα λεγόταν δράμα, τραγωδία, αργότερα θέατρο και τώρα όπερα, διότι τα μέσα της τέχνης και επίσης η συνθετική αφαίρεση που σιγά-σιγά κάνει ο άνθρωπος μεγαλώσανε και του δίνουν τα μέσα να εκφραστεί με πιο γενική μορφή απ' ότι το θέατρο και η όπερα, όπου πάντα υπάρχουν προβλήματα σχέσεων ανάμεσα σε ανθρώπους, και ο άνθρωπος και οι σχέσεις του είναι ένα κομμάτι από το σύμπαν. Γι' αυτό λέω ότι δεν θ' αντικαταστήσει, αλλά θα είναι ένα συμπλήρωμα πάρα πολύ σημαντικό όμως όπως και η μουσική εξ' άλλου είναι μια έκφραση πάρα πολύ αφηρημένη, παρ' όλο που προσπαθούνε πάντοτε κατά καιρούς να της καλήσουνε στενά ανθρώπινα στοιχεία ή κοινωνικά ή ατομικά, ξεφεύγοντας όμως θέλοντας ή μη γιατί βασίζεται σε σχέσεις πολύπλοκες, βασίζεται σε πολύ περισσότερο αφηρημένη σκέψη όπως είναι ο ήχος.

ΕΡ.: Εκείνο που είπατε κάποτε ότι η μουσική εκφράζει την σοφία με ήχους εννοούσατε την ανθρώπινη ή γενικά τη σοφία του σύμπαντος;

ΑΠ.: Η ανθρώπινη σοφία είναι ένα κομμάτι της σοφίας του σύμπαντος. Ο άνθρωπος γενικά στις θρησκείες τις παλιές πρεσβεύει ότι ο Θεός ή οι Θεοί δημιούργησαν τον άνθρωπο κατά τη μορφή τους, κατά την εικόνα τους. Κι' όμως μπορεί κανείς ν' αντιστρέψει αυτό και να πει ότι οι Θεοί δημιουργήθηκαν από τον άνθρωπο κατά την εικόνα του, διότι ο άνθρωπος είναι δημιουργικό ον (και τα ζώα δημιουργού, αλλά σε πολύ μικρότερη κλίμακα). Δηλαδή η ζωντανή ύλη φτιάχνει, κατασκευάζει το περιβάλλον. Λοιπόν ο άνθρωπος έχει περισσότερη δύναμη, ο κοινωνικός άνθρωπος βέβαια, και φτιάχνει. Λοιπόν η τέχνη, ίσως όπως και η επιστήμη αλλά περισσότερο η τέχνη, έχει αυτόν τον χαρακτήρα της δημιουργίας στο άκρο, δηλαδή στην ακρότητα.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΠΟΥΠΗΣ